

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Medieval pottery production in South Limburg: a renewed perspective on the high medieval ceramics chronology and the pottery production sites at Brunssum, Schinveld, Waubach, Nieuwenhagen and surrounding villages

Janssen, M.J.

Citation

Janssen, M. J. (2026, July 1). *Medieval pottery production in South Limburg: a renewed perspective on the high medieval ceramics chronology and the pottery production sites at Brunssum, Schinveld, Waubach, Nieuwenhagen and surrounding villages*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4307246>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4307246>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting

De volmiddeleeuwse aardewerkproductiesites in Zuid-Limburg zijn gelegen in een aantal dorpen ten noordwesten van Aken. Daarvan zijn Brunssum, Schinveld en Nieuwenhagen de best gekende. Er zijn echter ook productielocaties waarover minder gepubliceerd werd, waaronder Waubach en Teveren. De eerste opgravingen waarvan we op de hoogte zijn vonden plaats vanaf 1863, resulterend in een halve-pagina lang artikel door Jos Habets, die een van deze sites voor het eerst als productielocatie identificeerde in 1875. De meeste van de collecties die ontstonden voorafgaande aan de Tweede Wereldoorlog zijn evenwel slecht gekend en begrepen. In 1937 bracht Wouter Braat het productieafval in relatie met de muntschatvondst van Trier-St. Irminen, waarmee een datering in de late 12de eeuw voor een deel van het materiaal vastgesteld werd.

Na een valse start in 1942, vonden in de jaren 1950 en 1960 de eerste grotere opgravingen plaats onder leiding van de ROB. Het zijn deze opgravingen waarop onze kennis over de aardewerkproducties in deze regio nog steeds grotendeels gebaseerd is. Jaap Renaud en met name Anton Bruijn leidden de opgravingen, hetgeen resulteerde in een aantal publicaties waarin werd uitgeweid over de productielocaties, het functioneren van de pottenbakkerijen en de chronologische opeenvolging van verschillende voorwerpen die er geproduceerd werden. Serieuze opgravingen van productielocaties vonden niet meer plaats vanaf de tweede helft van de jaren 1960. Wel werden een paar korte campagnes georganiseerd door de Nederlandse Archeologievereniging AWN en vond er beperkt amateuronderzoek tijdens, of na bouwwerkzaamheden plaats. Het onderzoek naar de samenstelling van het aardewerk, zowel op het macroscopische als chemische niveau, nam echter een vlucht.

In deze publicatie proberen we tot een begrip te komen van de ROB-opgravingen. Welke methodologie werd er toegepast in het veld, hoe werd de stratigrafie bemonsterd, welke delen van het verzamelde materiaal zijn bewaard en wat is de relevantie van het materiaal opgeslagen in het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Limburg (PDBL)? Een gebrek aan gedetailleerde beschrijvingen in de oorspronkelijke publicaties, betreffende de relatie tussen enerzijds een aantal productiegroepen waaraan een absolute datering is toegekend en anderzijds een stratigrafie, heeft mede vormgegeven aan het in dit boek uiteengezette onderzoek. Ook is gebleken dat het materiaal in het depot niet is opgeslagen per site, spoor of laag, maar per productiegroep, waardoor het zeer moeilijk is om een begrip te vormen van de daadwerkelijke relaties tussen verschillende vondsten.

In een ander deel van deze studie doen we een poging om de argumenten die bijdragen aan de chronologische toewijzing van de verschillende productiegroepen, zowel de relatieve als absolute, te reproduceren. Analyse van het onderzoek op de Valkenburgse kasteelrots (Limburg, NL) wees op de gebrekkige redenering waarin stratigrafische eenheden werden toegewezen aan historische data. Deze gebrekkige redenering vormde op haar beurt de basis voor de Zuid-Limburgse productiechronologie zoals die in de jaren 1960 is voorgesteld. Een vergelijking tussen enerzijds de plaats van specifieke kenmerken van het aardewerk (randtypes, decoratieve kenmerken, algemene voorwerptypen) in de Zuid-Limburgse chronologie zoals deze in de jaren 1960 is opgesteld, en anderzijds dezelfde kenmerken in stratigrafisch opgegraven nederzettingen en productielocaties in de aangrenzende delen

van noordwest Europa, laat een chronologische discrepantie tussen beide zien. Deze gecombineerde observaties leiden tot de hoofdvraag die in deze studie wordt gesteld: Hoe kan een herwaardering van de Zuid-Limburgse aardewerkproducties bijdragen aan ons begrip van de samenleving in de 10de en 11de eeuw?

Om tot een dergelijk begrip te komen, hebben we de nadruk gelegd op de productiegroepen die door Anton Bruijn als B en A zijn gelabeld; jongere productiegroepen krijgen minder aandacht of vallen geheel buiten het bestek van dit boek. Omdat het vondstmateriaal van de opgravingen uit de jaren 1950 en 1960 niet per stratigrafisch gedefinieerde context was opgeslagen in het depot, zijn een aantal andere sites in deze studie opgenomen. Dit zijn ofwel samenhangende vondstverzamelingen afkomstig van amateuropgravingen (opgeslagen in het PDBL of eerder geïnventariseerd in het kader van een opdracht van de Provincie Limburg) of vondsten uit commerciële opgravingen. Deze vindplaatsen zijn geselecteerd vanwege hun toegankelijkheid, hun relatie tot productiegroep A zoals gedefinieerd door Bruijn, of de mogelijkheid dat ze specifiek het resultaat zijn van een kortstondige depositiegebeurtenis die een zeer homogeen vondstensemble heeft opgeleverd.

De vondstanalyse leverde een beschrijving op van welke kenmerken op welke vindplaats aanwezig waren en wierp licht op variatie, residualiteit en gezamenlijk voorkomen, wat ons in staat stelde om een relatieve volgorde van 25 kenmerken te reconstrueren. Hiertoe werd een typologisch systeem opgezet dat specifiek was gericht op dit productieafval, omdat bestaande typologische systemen niet de specifieke aspecten dekten die de voorgestelde analyse vereiste. De relatieve volgorde van kenmerken werd vervolgens toegewezen aan relatieve chronologische horizonten (Ad tot Aa, in overeenstemming met Bruijn's nomenclatuur, waarbij B ouder is dan A), en Bruijn's stratigrafische waarnemingen werden gebruikt als uitgangspunt om te bepalen wat de absolute richting van de relatieve volgorde zou moeten zijn. De chronologische horizonten hebben betrekking op een subset van deze 25 kenmerken, rekening houdend met de beperkingen van de dataset.

Vervolgens werd een analyse gemaakt van dezelfde 25 kenmerken op andere productieplaatsen van het Kanaal en de Loire tot aan de Nederrijn, bij voorkeur goed gedateerd, en van geselecteerde stratigrafische opgravingen in de nabije regio, van Namen tot Keulen. Dit resulteert in een relatieve volgorde en een absolute datering voor alle individuele kenmerken. De absolute datering is verkregen uit alle vindplaatsen gezamenlijk en de relatieve volgorde blijkt precies dezelfde te zijn als die in de Zuid-Limburgse productielocaties. De kans dat dit patroon door toeval is ontstaan wordt verwaarloosbaar klein geacht. We concluderen dus dat de waargenomen relatieve volgorde van het Zuid-Limburgse materiaal het resultaat is van wederzijdse uitwisseling van kennis en stijlen, waar andere sociale en historische inzichten al op duiden. Dit betekent dat het chronologische bereik waaraan deze kenmerken moeten worden toegeschreven ook vergelijkbaar is met dat van de wijdere regio. De cirkel is hier rond: de Zuid-Limburgse pottenbakkerijen produceerden op zijn laatst voor 950 op grote schaal. Een klein deel van het productieafval vertoont zelfs kenmerken die kunnen worden toegeschreven aan het einde van de 9de of het begin van de 10de eeuw (de tijdsperiode tussen 875 en 915, hoogstwaarschijnlijk na 890). Deze dateringen behoren bij de gecombineerde Bruijn productiegroepen B en A. Het begin van de

productiegroepen I en Ia, die buiten het bestek van deze studie vallen, kan samenvallen met horizont Ab of Aa.

Specifieke contexten uit de opgravingen van de abdij van Susteren en de nederzetting te Haagsittard werden beoordeeld op basis van deze bevindingen. We ontdekten dat de site van Susteren een weelderige variëteit aan keramiek liet zien, waarin het Zuid-Limburgse materiaal slechts een bescheiden rol speelde (in de geselecteerde contexten). Er werd bijvoorbeeld gepolijst roodbeschilderd aardewerk waargenomen, evenals decoratieve patronen die alleen bekend zijn uit het bekken van Parijs en delen van Noord-Frankrijk. Dat het aardewerk dat voorheen aan respectievelijk de vroege middeleeuwen en de late middeleeuwen werd toegewezen op basis van het baksel, identieke stilistische kenmerken vertoont waar het gezamenlijk in dezelfde context voorkomt, benadrukt de gelijktijdigheid en onderstreept de juistheid van de chronologische observaties uit voorgaande delen van het onderzoek. Analyse van de vindplaats te Haagsittard versterkt dit idee, door aan te tonen dat de waargenomen jongere kenmerken inderdaad niet samen voorkomen met oudere kenmerken binnen gesloten contexten.

Naast het herzien van de chronologie stelden we vragen over het functioneren van de pottenbakkerijen, vanuit het perspectief van de pottenbakkerswerkplaatsen, het nederzettingsspatroon en de distributieketen. Voor alle onderzochte aspecten werden inzichten gecombineerd om een beeld te vormen van hoe deze specifieke aspecten van de samenleving gefunctioneerd kunnen hebben. De betekenis van bodemmarkeringen op keramiek werd opnieuw bekeken, evenals de samenstelling van het loodglazuur. Bepaalde inzichten uit de jaren 1960 bleken onjuist: de chronologische exclusiviteit van handgevormd en gedraaid aardewerk bijvoorbeeld, hetgeen tot nog toe een grote rol speelde bij het dateren van de productiegroepen. Een reeks baksels werd beschreven en afgebeeld en er werd een chemische compositieanalyse met XRF uitgevoerd om een richtlijn te geven voor de herkomstattributie tijdens nederzettingsonderzoek.

Concluderend kan worden gesteld dat, hoewel vaak uitgedrukt in kalenderjaren, de datering van nederzettingen en contexten in Zuid-Limburg en omliggende gebieden tot nog toe niet chronologisch was vastgepind. Deze dateringen kunnen beter worden begrepen als gerelateerd aan een veronderstelde maar nooit vastgestelde datering van een verbrande laag in een profiel bij Kasteel Valkenburg. In deze studie wordt een alternatieve datering voorgesteld voor het vroegst bekende productieafval van de Zuid-Limburgse productieplaatsen. Verschillende problemen kunnen echter alleen worden opgelost door goed geplande opgravingen binnen de productiezone. Het is bovendien zo dat we weinig weten over de nederzettingen waarin de aardewerkateliers zich bevonden.